

p. 32; *Chodzkos* (= Chodźkos), p. 51, išn. 5 (plg. išn. 44, p. 69); *Biblioteka narodowa* (=Narodowa), p. 4; sakinyje „prielinksnis *pod* vietoj bk“ (p. 77) praleistas bendrinės lenkų kalbos prielinksnis; *przyjemność* (= *przyjemność*), p. 77; *pavydžiu* (= *pavyzdžiu*), p. 83; sakinyje *or* (*as in the Lithuanian language the very open [e]*) (p. 86) skliausteliai turėtų būti uždaryti po žodžio *language*; <æ> *and* <e> (= <ž> *and* <ż>), p. 87; sakinyje *kai kuriuos lietuvių kalbos žodžius* <...> *galima būtų vadinti ypač perdėm neveikiamaisiais* (p. 313) nereikalingas žodelis *ypač*; *tamsu, -i* (= *tamsus, -i*), p. 357. Žodis *Kaupas* (p. 323) gramatikos vertime liko parašytas stačiu šriftu, o ne kursyvu. Nepaaiškintos 172 išnašos p. 328 santrumpos MŽ ir SW. Netinkamai perkelti žodžiai *petersburs-zczan*, p. 54, 15 išnaša; *pols-zczyźnie*, p. 56, 22 išnaša; *trozecz-zku*, p. 57, 26 išnaša; *su dodate-ys*, p. 296. Reikėtų pataisyti netaisyklingus sakinius *dėkoju* <...> *dr. Halinai Karaš, specialiai dėl šios knygos* (= šiai knygai) *ištyrusiai X. D. K. P. S. rankraštį* (p. 9) ir *Tiesioginės įtakos X. D. K. P. S. gramatikai čia nematyti nei iš Ruigio, nei iš Bogušo darbo* (= nematyti šių darbų įtakos gramatikai) (p. 26).

G. Subačiaus nuveiktas didelis ir lietuvių kalbotyrai bei filologijai naudingas darbas – rankraštinė XIX amžiaus lietuvių kalbos gramatika padaryta prieinamesnė mokslo visuomenei. Darbas daugeliu atžvilgių (ypač rankraščio perraša, rankraščio pristatymas ir jo istorijos apžvalga, H. Karaš straipsnio papildymas) atliktas gerai. Ši geranoriška recenzija parašyta tikintis daugiau panašaus pobūdžio G. Subačiaus ir serijos „Bibliotheca Archivi Lithuanici“ publikacijų.

LITERATŪRA

Balčikonis J., [1955]1978, Surastas kalbos mokslo dokumentas, – Rinktiniai raštai, I, sudarė A. Pupkis, Vilnius, 246–249.

Girdenis A., D. Girdenienė, 1997, 1795 metų „Ziwato“ indeksas, Vilnius.

Jonikas P., 1972, Lietuvių bendrinės rašomosios kalbos kūrimasis antrojoje XIX a. pusėje, Čikaga.

Rosinas A., 1996, Lietuvių bendrinės kalbos įvardžiai. Funkcijos ir semantika, Vilnius.

Smetona A., 1995, Kazimieras Kristupas Daukša ir jo gramatika (200-osioms gimimo metinėms), – *Lituanistica*, IV, 53–57.

Subačius G., 1998, Žemaičių bendrinės kalbos idėjos. XIX amžiaus pradžia, Vilnius.

Subačius G., 2001, Kalikstas Kasakauskis: Lietuvių bendrinės kalbos konjunktūra, Vilnius.

Vitkauskas V., 1976, Šiaurės rytų dūnininkų šnektų žodynas, Vilnius.

Zinkevičius Z., 1966, Lietuvių dialektologija, Vilnius.

Zulys V., 1969, Vadinamųjų nekaitomųjų įvardžių vieta lietuvių kalbos gramatinėje sandaroje, – *Blt V* (2), 167–177.

Artūras Judžentis

Antanas Pakerys, Akcentologija, II. Skaitvardis, įvardis, veiksmažodis,rieveiksmis, dalelytė, prielinksnis, jungtukas, jaustukas, išiktukas, Vilnius, Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2002, 630.

Recenzuojamoji didelės apimties knyga yra keliatomio kalbotyros veikalo tęsinys, ant-rasis tomas. Pirmąjį tomą, kuriame nagrinėjamas daiktavardžių ir būdvardžių kirčiavimas („Akcentologija, I. Daiktavardis ir būdvardis“, Kaunas, 1994), esu recenzavęs bei ahotavęs mokslo spaudoje¹. Prie šių dviejų knygų natūraliai šlyja ir trečioji Pakerio knyga „Tarp-tautinių žodžių kirčiavimas“ (Kaunas, 1991), skyriumi nagrinėjanti vadinamąją tarptautinę leksiką.

¹ Žr. *Baltistica*, XXX (2), 1995, 107–109; *Res Balticae*, [I], 1995, 201.

Antanas Pakerys, žinomas lietuvių fonetikos ir akcentologijos specialistas, savo ke-liolikos metų darbais užpildė akivaizdžią lie-tuvių kalbos prozodijos akademinį tyrimų spragą: trijose knygoose pateikta gausi, pati-kima, pagal žodžių darybos principus sukla-sifikuota ir kruopščiai statistiškai apdorota bendrinės kalbos kirčiavimo medžiaga, ypač kreipiant dėmesį į kirčiavimo normų kodifi-kacijos pokyčius, akcentinius variantus tar-mėse ir jaunimo (studentų) kirčiavimo po-linkius. Tyrimas itin vertingas ir dėl išsamios bibliografijos. Svarbu pasakyti ir tai, kad re-cenzuojamam darbu Pakerys savo keliatomio veikalo dar nėra baigęs – trūksta teorinės da-lies, kurioje turėtų būti apibendrinta visa kir-čiavimo sistema: nustatyti akcentiniai mor-femų santykiai, jų hierarchija, įvertinti nor-mų ir jų kodifikacijos polinkiai ir kita. Neabejoju, kad po keleto metų sulauksime ketvirtos Pakerio knygos iš kirčiavimo, ko ge-
ra, pačios įdomiausios, apibendrinančios daugelio metų savo ir kitų mokslininkų tyri-mų rezultatus (apie apibendrinamąją veika-lo dalį užsiminta „Akcentologijos“ I tomo 7 ir II tomo 12 puslapiuose, neseniai Vilniaus pedagoginio universiteto kalbotyros žurnale paskelbtas įdomus straipsnis apie galūnių ak-centinių santykių hierarchiją²).

Recenzuojamąjį veikalą sudaro trumpu-tė pratarmė (p. 11–13), devynios nevienodo dydžio dalys (p. 14–611), kuriose nagrinėja-mas atskirų kalbos dalių (pradedant nuo skaitvardžio ir baigiant ištiktuku) kirčiavi-mas, literatūros bei šaltinių (p. 612–625) ir lingvistinių sutrumpinimų (p. 625) sąrašai, santrauka anglų kalba (p. 626–629). Pirmajame tome įdėtos afiksų (formantų bei baig-menų) rodyklės čia nėra – ją atstoja smulkus turinys (p. 5–10).

Pratarmėje autorius pabrėžia laiką pirmajame veikalo tome trumpai išdėsty-

² Žr. A. P a k e r y s, Kirčiuotės ir linksniuotės, – Žmogus ir žodis, II 1 (didaktinė lingvisti-ka), 2000, 35–39.

„medžiagos rinkimo, duomenų apdorojimo, analizavimo“ ir kitų darbo principų (p. 11). Svarbiausias medžiagos analizės principas, kaip sakyta – „kirčiavimą sieti su žodžių da-ryba“ (p. 12). „Tyrimo tikslas – kuo nuodug-niau išnagrinėti bendrinės kalbos žodžių vi-sumą nepraleidžiant retesnių atvejų, išryš-kinant sistemos nelygumus ir svyravimus“ (l. c.).

Analizė pradedama nuo skaitvardžio (p. 14–25) ir įvardžio (p. 26–44) – uždarų ir negausių žodžių klasių. Laikantis darybinio principo pirmiausia aptariami pirminiai (pa-prastieji) skaitvardžiai resp. įvardžiai, po to – priesagų, galūnių vediniai, sudurtiniai žodžiai, o pabaigoje – tai, kas nepriklauso morfologinei žodžių darybai: suaugtiniai skaitvardžiai resp. įvardžiai, samplaikiniai bei įvardžiutiniai įvardžiai (poskyrių vidu-je žodžiai grupuojami pagal kirčiuotes). Žo-džių darybos principo, mano supratimu, ne-silaikoma skyrium aptariant svetimos kilmės skaitvardžius (p. 25) – *milijonas*³, *milijardas* ir kt. yra pirminiai (paprastieji) žodžiai; taip pat kartais įvardiškai vartojamą skaitvardį *vienas* bei daiktavardiškos kilmės žodžius *pàts*, *patì*, *patsai* (p. 37 t.), autoriaus vadi-namus suįvardėjusiais žodžiais.

Dėl suprantamų priežasčių daugiausia vietos – tris ketvirtadalius viso darbo – už-ima veiksmazodis (p. 45–509). Ši knygos da-lis išsiskiria ne tik apimtimi, bet ir tuo, kad autorius nuosekliai nebesilaiko žodžių da-rybos principo. Analizė pradedama nuo pir-minių (paprastųjų) veiksmazodžių, tačiau drauge aptariamos ir jų sangražinės formos bei priešdėliniai vediniai, todėl skyrius pa-vadinotas „Nepriesaginiai veiksmazodžiai“ (p. 45–316). Skyriaus medžiaga smulkiau skirstoma ne pagal kirčiavimo tipus, o „pa-gal pagrindinių formų šaknies prozodinius po-žymius“ (p. 47) bei kitokius morfonologinius

³ Šis ir kiti baigmens *-onas* skaitvardžiai ap-tarti A. P a k e r i o knygoje „Tarptautinių žodžių kirčiavimas“ (Kaunas, 1991, 90).

ypatumus, pvz.: kamiengalius, garsus, einančius prieš priesagą *-ti* ar kamiengali, šaknies vokalizmą (žr. p. 47 t.).

Tolimesnis skyrius „Mišrieji veiksmažodžiai“ (p. 224–316) irgi neatitinka darybos kriterijaus (didžioji dalis šių veiksmažodžių – priesagų vediniai). Smulkiau skirstant medžiagą pirmiausia paisoma šaknų ir pagrindinių formų priesagų prozodinių savybių, po to galų gale atsižvelgiama į žodžių darybą (plg. skirsnius „Priesagos *-dyti* vediniai“, „Priesagos *-sėti/-šėti* vediniai“ ir kt.).

Paskutinio veiksmažodžio dalies skyriaus pavadinimas „Priesaginiai veiksmažodžiai“ (p. 316–509) taip pat nėra paremtas darybos kriterijumi, nes drauge su priesagų vediniais aptariami ir atsakantys sangražiniai bei priešdėliniai veiksmažodžiai (pastarieji – daugiausia priešdėlių vediniai). Šio skyriaus, kuris savo dydžiu daugmaž „atsveria“ pirmąjį skyrių („Nepriesaginiai veiksmažodžiai“), medžiaga analizuojama pirmiausia paisant kirčiavimo tipo (skiriami pastovaus kamieninio ir nepastovaus kirčiavimo veiksmažodžiai), taigi pagal principus, nusistatytus pirmajame tome ir iš esmės taikytus skaitvardžiui bei įvardžiui. Tolesnis pastovaus kirčiavimo žodžių skirstymas paremtas akcentiniu kriterijumi – darybos priesagos santykiu su kirčiu, o nepastovaus kirčiavimo veiksmažodžiai smulkiau skirstomi pagal tai, ar nepastovus kirtis būdingas abiem pagrindiniams laikams ar tik būtajam kartiniam laikui. Poskyriuose nuosekliai laikomasi darybinio kriterijaus (plg. skirsnius „Priesagos *-inti* vediniai“, „Priesagos *-auti* vediniai“ ir kt.). Taigi pastaruosiuose dviejuose skyriuose darybos principas prasimuša hierarchiškai žemiausioje medžiagos klasifikacijos grandyje⁴. Darybos kriterijaus „nomenklatūriniam“ įteisinimui turinyje ne

kiek nekliudo tai, kad kiekvienas skirsnis baigiamas sangražinių formų ir priešdėlinių veiksmažodžių (daugiausia – priešdėlių vedinių) sąrašais, iliustruojančiais sangražos afikso (Pakerio vadinamo rodikliu) bei priešdėlių akcentines savybes. Tad gal darybos principą derėjo iškelti į aukščiausią medžiagos grupavimo pakopą ir skyrius vadinti „Pirminiai (paprastieji) veiksmažodžiai“, „Priesagų vediniai“ ir t. t. Kita vertus, veiksmažodžio dalyje pateiktą klasifikaciją taikant vardažodžiui, pirmajame tome galėjo būti dalyš „Priesaginiai daiktavardžiai“, „Priesaginiai būdvardžiai“ arba „Priešdėliniai daiktavardžiai“, „Priešdėliniai būdvardžiai“ ir pan.

Šiais samprotavimais nenoriu pasakyti, kad Pakerio teikiamoji veiksmažodžio kirčiavimo analizė nėra vykusė. Atvirksčiai, ji rodo, kad akcentologijos reikalams žodžių (ir formų) darybos kriterijus derintinas su morfologiniais ir fonologiniais žodžių ypatumais. Vis dėlto sangražinių ir ypač priešdėlinių veiksmažodžių kirčiavimą būčiau linkęs aptarti skyrium, nepateikdamas ilgų priešdėlinių veiksmažodžių sąrašų, kaip kad daro autorius po kiekvieno skirsnio. Iš tokių sąrašų tik sužinai, kuriuos priešdėlinius veiksmažodžius žodynai teikia, o kirčiavimui jie nieko neduoda, išskyrus, žinoma, akcentinių gretimybių atvejus.

Prieveiksmiui skirta dalis (p. 510–580) yra antra pagal dydį po veiksmažodžio dalies. Čia nuosekliai laikantis darybinio kriterijaus morfologinės žodžių darybos atvejai atskirti nuo suprieveiksmėjusių žodžių junginių, suaugtiniųrieveiksmių bei suprieveiksmėjusių pavienių žodžių, turinčių tam tikrus formantus, ir pan. Tai pirmas toks išsamusrieveiksmių kirčiavimo aprašas. Tas pat pasakytina ir apie tarnybines bei ekspresines kalbos dalis (dalelytę, prielinksnių, jungtuką, jaustuką ir ištiktuką) – iki šiol jų kirčiavimo dėsningumai nebuvo taip detalčiai aprašyti, ypač siejant su žodžių darybine ir morfologine sandara. Analizuoti autoriui nebuvo lengva, nes neretai pačiam teko spręsti

⁴ Kitu keliu eina A. Pakerio mokinys V. Kavaliuskas. Monografijoje apie priesaginių veiksmažodžių kirčiavimą medžiagos klasifikacijos pagrindu pasirinktas darybinis kriterijus, žr. V. K a v a l i a u s k a s, Bendrinės lietuvių kalbos priesaginių veiksmažodžių kirčiavimas, Vilnius, 2000, 22 tt.

ir darybos problemas (kaip žinoma, „prieveiksmių, tarnybinių ir ekspresinių kalbos dalių daryba nėra išsamiai aprašyta“, p. 12). Kita vertus, gal svarstyti, ar tikslinga atskirti tam tikrų priesagų vedinius nuo suprieveiksmėjusių žodžių, irgi turinčių formantus (baigmenis), juolab kad neįmanoma nubrėžti aiškesnės ribos tarp vedinio ir suprieveiksmėjusio žodžio, pvz.: *rungčiomis* (atseit, priesagos *-čiomis* vedinį, p. 541) atskirti nuo *nejučiomis* (atseit, nuo prieveiksmio su formantu *-iomis*, p. 562). Kad toks atskyrimas yra sąlygiškas, dirbtinokas (ypač aiškinantis kirčiavimo polinkius), rodo ir paties Pakerio autorinis tekstas, kuriame nereti modaliniai žodeliai „galbūt“, „turbūt“ ir pan.

Aptariant tarnybinių ir ekspresinių žodžių kirčiavimą, manyčiau, nėra tikslinga šias dvi leksikos klases dar skaidyti į kalbos dalis, kurių ribos yra gana sąlyginės, o darybos kriterijus menkai tepritaikomas.

Recenzuojamame ir kituose A. Pakerio akcentologijos darbuose, kaip sakytą, susisteminta nepaprastai daug bendrinės kalbos ir tarmių medžiagos, kurios vertė kirčiavimo tyrėjams ir normintojams yra neįkainojama. Atliktas išskirtinio kruopštumo ir kantrybės reikalaujantis darbas. Tokio pobūdžio ir tokios apimties darbuose neretai akis bado korektūros klaidos. A. Pakerio veikalui tai nebūdinga – specialiai neieškant niekas nekliūva.

Šen bei ten autorinio teksto žodžius (įskaitant ir vieno kito kalbininko pavardę), Pakerys mėgsta sukirčiuoti. Toks būdas visai tinkamas mokomajam leidiniui, tačiau mokslo veikale, ko gero, atlieka „pašalinio triukšmo“ vaidmenį, o cituojančiam autorių reikia būti itin atidžiam.

Antano Pakerio „Akcentologiją“ vertinu kaip kapitalinį veikalą, išsamiai aprašiusį lietuvių bendrinės kalbos kirčiavimo sistemą su visais jos nelygumais ir svyravimais, padėjusį rimtą medžiaginę pagrindą bk kirčiavimo normoms ir jų kodifikacijai vertinti ir apskritai lietuvių kalbos kirčiavimo sinchroniniams

bei diachroniniams tyrimams. Kiekvienas kalbininkas, kuriam bent kiek rūpi lietuvių kalbos kirčio dalykai, Pakerio knygas visuomet turės po ranka. O autoriui tebus leista palinkėti ilgai neužtrukti su apibendrinamuoju tomu.

Bonifacas Stundžia

Новое в русской этимологии, I,
Москва, Институт русского языка им.
В. В. Виноградова РАН, 2003, 280.

Prieš pusę šimtmečio Makso Fasmerio vokiškai parašytas tritomis rusų kalbos etimologijos žodynas (išėjęs Heidelberge 1950–1958), vėliau išverstas (kiek papildant) rusiškai ir keturiais tomis išleistas (o paskui dar sykį perspausdintas) Maskvoje, ir įžengus į XXI amžių toliau lieka informacijos apie rusų kalbos leksikos kilmę svarbiausiu sąvadu. Ilgalaikis aktualumas, be abejo, gali būti laikomas įrodymu, kad Fasmerio žodynas – iškilus, labai vertingas etimologijos veikalas. Antra vertus, galima sakyti, kad tai rodo ir rusų etimologinės leksikografijos atsilikimą. Po Fasmerio paskelbta daugybė etimologinio pobūdžio darbų (straipsnių ir knygų), liečiančių rusų kalbos atskirų žodžių ar ištisų žodžių grupių bei leksikos sluoksnių kilmę. Naujieji istoriniai ir tarmių žodynai leidžia į etimologijos apyvartą įtraukti anksčiau dar visai nežinotų žodžių ar patikslinti jau žinotųjų formą, semantiką, datavimą, geografiją – visa, kas gali palengvinti etimologizavimą. Naujo solidaus žodyno, apibendrinančio pastarojo pusės amžiaus etimologijos tyrimų rezultatus ir atsižvelgiančio į naujuosius leksikos šaltinius stygius ypač ryškiai jaučiamas bendrajame slavų kalbų etimologinės leksikografijos suvešėjimo fone. Beveik nebėliko slavų kalbų, kurios paskutiniaisiais dešimtmečiais nebūtų susilaukusios joms skirtų etimologijos žodynų.